

ФЕДОРЕНКО ЮЛІЯ ЮРІЇВНА

аспірант кафедри теорії та методики навчання

природничо-географічних дисциплін

Інституту природничо-географічної освіти та екології

Національного педагогічного

університету імені М.П. Драгоманова

м. Київ, Україна

**АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ЯК
ДИДАКТИЧНА УМОВА ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ УМІНЬ
УЧНІВ З ФІЗИЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ**

***Анотація:** У статті проаналізовано сутність навчально-методичного комплексу та особливості застосування його складових у навчально-виховному процесі з фізичної географії. Охарактеризовано можливості формування пізнавальних умінь учнів у 6-8 класах на уроках географії та активізації набутих знань в основній школі на практиці майбутнього висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця.*

***Ключові слова:** формування пізнавальні уміння, навчально-методичний комплекс, фізична географія.*

Модернізація освітньої сфери розгортається сьогодні на тлі глибоких політичних і соціально-економічних перетворень в українському суспільстві, пов'язаних з переходом до ринкових відносин. Активізація прогресивної, інноваційної діяльності, поява нових організаційних форм господарювання і методів управління соціально-економічним розвитком країни зробили значний акцент на необхідності географічної освіти та добре обізнаних, здатних до саморозвитку та вдосконалення висококваліфікованих кадрів.

Підґрунтям до розвитку та становлення незамінного та всесторонньо обізнаного фахівця є школа, де будучи учнями вони мають змогу розвинути свої уміння творчо мислити, навчитися знаходити неординарний підхід до вирішення нестандартних питань на практиці.

Особлива увага в Державному стандарті базової і повної середньої освіти приділяється практичній і творчій складовим учнівської навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями, що дає підстави для формування самодостатнього та незамінного працівника добре обізнаного в різних сферах людської діяльності [3, с. 86].

Формування пізнавальних умінь, як рушійного важеля становлення всесторонньо розвиненої та відповідальної особи відбувається під впливом пізнавальних потреб, мотивів, інтересів у процесі навчання, географії зокрема. Відповідно, сучасний учитель має створити такі умови, що сприятимуть розвитку особистості. Важливим аспектом є постановка конкретних завдань перед учнями 6-8 класів. Враховуючи вікові психологічні властивості дітей цього віку, це є найсприятливіший період для формування пізнавальних умінь. Як показує власна педагогічна практика, створити середовище можна за умов самостійного вивчення спеціальної і науково-популярної літератури, шляхом виховання творчих якостей особистості, розвитку творчого мислення, пізнавальної самостійності як системи умінь і навичок, необхідних для вирішення різних стандартних і нестандартних завдань [2, с. 44].

На сучасному етапі розвитку освіти, географія як наука, що займається описом природних умов, явищ, взаємодії її компонентів, населення та господарської діяльності людей на планеті Земля, перетворилася в науку, яка значною мірою об'єднує та інтегрує в собі природничі, соціальні та економічні закономірності, розглядаючи їх у просторовому і часовому вимірах. Змінились і завдання шкільних курсів географії. Вони покликані допомогти розвивати мислення, економічну, екологічну, політичну культуру школярів, зрозуміти учням систему поглядів на світ. Шкільна географічна освіта розкриває роль географічної науки в житті суспільства, в раціональному використанні багатств

природи, формуванню в учнів цілісного географічного образу планети Земля, виробляє уміння визначати актуальні проблеми розвитку природних особливостей та суспільства, вчить вести спостереження на місцевості, оцінювати якість стану навколишнього середовища, спрямовувати знання та уміння на розв'язання глобальних проблем сьогодення.

Поєднання зусиль методичної науки та шкільної практики дасть можливість реалізувати основні завдання, поставлені суспільством перед загальноосвітньою школою. Постало питання у створенні навчально-методичного комплексу, який забезпечив би оптимальну співпрацю учителя й учня для формування пізнавальних умінь школярів у навчально-виховному процесі фізичної географії.

Деякі українські вчені-методисти, комплексне навчально-методичне забезпечення розглядають як планування, створення та розроблення оптимальної системи, яка включає навчально-методичну документацію та навчально-методичні засоби навчання. Вони є необхідними компонентами для повної і якісної середньої освіти в рамках часу і змісту, визначених базовим навчальним планом і навчальною програмою шкільного предмета, що має виняткове значення при здійсненні якісної природничої підготовки учнів [5].

Навчально-методичний комплекс з географії передбачає забезпечення цілісного навчально-виховного процесу в єдності змісту, цілей навчання, дидактичних й організаційних форм навчання. Навчально-методичний комплекс з географії – це система дидактичних засобів навчання, нормативних та навчально-методичних документів, необхідних для ефективного досягнення мети на основі початкової програми та повну реалізацію освітніх і виховних завдань у навчально-виховному процесі сучасної школи. Саме комплексне використання навчально методичного комплексу з географії сприятиме формуванню в учнів умінь навчатись, здобувати нові знання та поглиблювати і удосконалювати їх.

За М.Д. Ярмаченко саме одним із способів навчатися, виконувати свідомі дії, на основі надбаних знань та навичок і є уміння [3, с. 84]. Під пізнавальними

уміннями розуміємо здатність до накопичення теоретичних знань та подальшою їх реалізацією у процесі практичної діяльності.

Ознайомившись з досвідом вітчизняних і закордонних дидактів та опрацювавши методики навчання природничих дисциплін варто відзначити, що забезпечення педагогічного процесу формування пізнавальних умінь на основі використання НМК з географії можна поділити на етапи:

I інформаційний – надання вчителем навчальної інформації та її сприйняття учнем;

II основний - набуття, закріплення й удосконалення знань, пізнавальних умінь і навичок;

III практичний - застосування знань, пізнавальних умінь і навичок у подальшій діяльності, контроль знань та виконання основних цілей освітнього процесу – освітньої, виховної та розвивальної у процесі навчання географії. В сучасній методиці та теорії навчання дисциплін природничого циклу виділяють організаційну, розвивальну та виховну цілі, реалізація яких можлива, завдяки правильно підібраній системі НМК, адже шкільна географічна освіта покликана стати внутрішньою пізнавальною установкою особистості на засвоєння цілісних географічних знань та подальшій реалізації надбань під час діяльності.

Усі елементи навчально-методичного комплексу з географії містять в собі: дидактичні цілі, безпосередньо навчальний матеріал, структуровані навчальні елементи відповідно до особливостей навчально-виховного процесу; інформацію щодо способів засвоєння навчального матеріалу, методів контролю і самоконтролю, пояснення щодо критеріїв оцінювання результатів засвоєння навчального матеріалу з географії, що сприяє формуванню пізнавальних умінь учнів. Система навчально-методичного комплексу з географії зображена в схемі 1.

До складу сучасного навчально-методичного комплексу входять:

- Навчальні програми;
- Методичні рекомендації;
- Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів;

- Підручники та навчальні посібники, матеріал на друкованій основі;
- Картографічні посібники(атласи, тематичні карти, контурні карти, картосхеми);
- Методичні посібники для вчителя та дидактичні матеріали для учнів;
- Комп'ютерні програми, інтернет ресурси географічного змісту, презентаційні матеріали, програми Google Earth, Google Map.

Схема 1. Система навчально-методичного комплексу з географії

Навчальна програма з географії спрямована на формування в учнів системи поглядів, принципів, норм поведінки по відношенню до пізнання географічного середовища та спрямовує шкільну освіту на одержання та засвоєння цілісних географічних знань. Передбачає виконання завдань

спрямованих на оволодіння учнями уміннями навчатись, самостійно висувувати припущення, знаходити доводи, причинно-наслідкові зв'язки, дослідницьким шляхом розв'язувати поставлені творчі завдання.

Методичні рекомендації дають змогу вчителю бути обізнаним в системі надання географічних знань, варіативності засобів для надання інформації як в урочний так і в позаурочний час, структуризації використовуваних навчальних матеріалів: підручників, картографічних засобів, посібників, хрестоматій, довідників. Дають можливість вчителю досконало підготувати всі етапи навчального процесу, що сприяють формуванню пізнавальних умінь відповідно до психолого-педагогічних особливостей розвитку дитини у 6-8 класах.

Навчальний підручник з географії - це носій інформації географічного змісту, що допомагає розвивати зацікавленість учнів до навчального процесу, отримання знань, виконує виховну, інформаційну, трансформаційну, систематизуючу, мотиваційну, самоосвітню функції.

Навчальні посібники, матеріал на друкованій основі дають змогу ефективного використання урочного часу та більш ширшого і унаочненого надання знань учня у процесі навчання географії. Передбачають системне упорядковане надання інформації відповідно до рекомендацій навчальної програми. Сприяють розширенню кругозору учнів, поглиблення необхідних географічних умінь та поглибленню знань з предмету.

Картографічні посібники - атласи, тематичні карти, контурні карти є невід'ємною частиною для вивчення географії в школі, адже карта – це один із засобів пізнання навколишнього світу. У своїх працях В.П. Семенов-Тянь-Шанський писав: «Карта є альфа і омега всіх географічних уявлень. Якщо в інших науках вона має тільки службове значення, в географії вона - все і без неї кроку ступити не можна. Вона важливіша не тільки від малюнків, але навіть важливіша від самого тексту, тому що говорить інколи набагато більше, яскравіше, наочніше і лаконічніше найкращого тексту кожному, хто вміє в ній розбиратися» [4, с. 31]. А М.М. Баранський називав карту другою мовою

географії та наголошував що картографічний матеріал є одним із головних засобів у формуванні географічних уявлень і понять [1, с. 21].

Картографічні посібники є необхідною складовою навчально-методичного комплексу, наочною формою поглиблення знань, розширення уявлення учнів про просторові та часові особливості моделі земної поверхні, поглиблення географічних знань, удосконалення логічного та абстрактного мислення, сприяє формуванню пізнавальних умінь учнів у процесі навчання фізичної географії.

Методичні посібники сприяють більш ширшій підготовці вчителя до уроку, систематизованій передачі учням певного багажу географічних знань та розвитку навичок роботи у процесі навчання, також в організації активної діяльності учнів на уроках, спрямованій на засвоєння нових знань та формування пізнавальних умінь.

Дидактичні матеріали для учнів покликані поглибити свої знання, сформувати пізнавальні уміння та дають можливість підвищити ефективність сучасного уроку за рахунок використання засобів унаочнення, карток-завдань, ігрових дидактичних матеріалів. Дають можливість перевірити рівень навчальних досягнень учнів, які вони засвоїли у процесі навчання фізичної географії та визначити на що варто звернути увагу вчителю у подальшому формуванні пізнавальних умінь та сприяти їх поглибленню у процесі навчання.

Інтенсифікація процесу навчання з географії в основній школі однозначно буде більш ефективною за рахунок використання інноваційних засобів на сучасному етапі геотехнологічного розвитку, таких як комп'ютерні програми, інтернет ресурси географічного змісту, презентаційні матеріали, Geo-Smart уроки, програми Google Earth, Google Map. Це сприяє швидкому орієнтуванню учнів сучасної школи в новітньому комп'ютеризованому географічному просторі та формуванню пізнавальних умінь, шляхом їх застосування у процесі навчання фізичної географії.

Досліджуючи методику використання навчально-методичного комплексу з географії в основній школі, ми переконалися, що системне його застосування

у процесі навчання фізичної географії сприятиме розв'язанню суперечностей між наданням якісної географічної освіти підростаючому поколінню ще зі шкільних років та збагаченню сучасної практики і методики навчання географії інноваційними засобами одержання знань за рахунок формування пізнавальних умінь учнів у процесі навчання.

Отже, навчально-методичний комплекс як методична система сукупності загальногеографічних ідей і принципів стандартизованої системи навчання зумовлює необхідність надання глибоких, міцних предметних знань та формування пізнавальних умінь учнів у процесі навчання фізичної географії в основній школі з метою становлення їх у майбутньому як висококваліфікованих працівників та всесторонньо обізнаних особистостей.

Список використаних літературних джерел:

1. Виноградов Н.В. Карты и атласы / Под ред. М.С. Боднарского и инж. М.П. Мурашова.- М.; Л.: 1941.- 192 с., ил.карт.
2. Долбенко Т.О. Педагогічні основи активізації пізнавальної діяльності підлітків: Монографія. - К.: Тов.»Видавництво Аратта», 2003. – С.44.
3. Педагогіка/За ред. М.Д. Ярмаченко.- К.: Вища школа, 1986. - С.84-86.
4. Семенов-Тян-Шанский В.П. Район и страна.- М.: Госиздат, 1928.- С.31.
5. <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/4457/1/Kobernik.pdf>
6. <http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>
7. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0566-11>